

KÜLTÜREL ZEKÂ: ZEKÂNIN KÜLTÜREL OLARAK KAVRAMSALLAŞTIRILMASI YA DA KÜLTÜREL BAĞLAM İÇİNDE ZEKÂ

CULTURAL INTELLIGENCE: CULTURAL CONCEPTUALIZATION OF
INTELLIGENCE OR INTELLIGENCE IN CULTURAL CONTEXT

Işıl GÖKTÜRK¹

Öz

Zekâ araştırmaları geniş bir literatür düzlemine yerleşmiştir. Bu düzlem zekânın insan doğasına özgü genetik bağlamına dayanmakla birlikte yine insan doğasına özgü toplumsal bir bağlamı da zorunlu kılmış ve bu bağlam mevcut literatürü oldukça genişletmiştir. Dolayısıyla zekâ yalnızca genetik boyutuyla değil aynı zamanda başta psikoloji olmak üzere eğitim bilimleri, işletme, yönetim organizasyon, örgütlenme araştırmaları, sosyoloji ve kültürel çalışmalar gibi pek çok farklı araştırma alanının gündemine girmiştir. Zekânın ne olduğu hakkındaki görüşlerin çeşitliliği beraberinde zekâ çeşitlerini gündeme getirmiş ve pek çok zekâ türünden farklı bağlamlar ve açıklamalar üzerinden söz edilmiştir. Mevcut zekâ araştırmaları literatürünün geniş ve uzak tarihsel bağları olsa da kültür ve zekâ arasında kurulmaya çalışılan ilişkinin henüz son yıllarda belirginleştiği ve 'kültürel zekâ' tanımlaması ile ele alındığı görülmektedir. Kültürel zekâ bu bağlamda kültürel farkların bireysel yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma da öncelikli olarak kültür ve zekâ kavramları arasındaki ilişkiye dair tartışmaların gündemini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışma, kültür ve zekâ arasında kurulan arayüzün ve ampirik olarak geçerliliğin test edildiği metodolojik hattın temel çerçevesini çizmiştir ve bir kavramsallaştırma olarak kültürel zekânın bu çerçevede içindeki sınırlarını ve imkanlarını tartışmaya açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zekâ, Kültürel Zekâ, Zekâ Araştırmaları, Zekâ Teorileri, Kültürlerarasılık.

Abstract

Intelligence studies are settled in a wide range of literature. Although this plane is based on the genetic context of intelligence specific to human nature, it also necessitated a social context specific to human nature, and this context greatly expanded the existing literature. Therefore, intelligence has entered the agenda of many different research fields, not only with its genetic dimension, but also psychology, educational sciences, business, management and organization research, sociology and cultural studies. The diversity of opinions about what intelligence is, has brought about the types of intelligence and many types of intelligence have been mentioned in different contexts and explanations. Although the current intelligence research literature has wide and distant historical ties, it is seen that the relationship between culture and intelligence has become clear in recent years and is discussed with the definition of 'cultural intelligence'. In this context, cultural intelligence is defined as the individual management of cultural differences. This study primarily aims to reveal the agenda of the discussions on the relationship between the concepts of culture and intelligence. In this direction, the study has drawn the basic framework of the interface established between culture and intelligence and the methodological line in which empirical validity is tested, and as a conceptualization, it has opened up the limits and possibilities of cultural intelligence within this framework.

Keywords: Intelligence, Cultural Intelligence, Intelligence Studies, Intelligence Theories, Interculturality.

GİRİŞ

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, isilay.gokturk@dpu.edu.tr,
Orcid: 0000-0002-4972-8217

İnsan doğasına özgü bir yapı olan zekâ farklı yönlerden ele alınabilir. Bir insanın zeki olup olmadığına ilişkin yapılan sıfatlandırmalar gündelik gözlemlerde ve deneyimlerde çeşitlik şekillerde ve bağlamlarda konumlandırılabilir. Bir başka açıdan zekâ psikometrik bir özellik olarak *g* faktörü üzerinden, IQ testleriyle ya da bir bilgi işleme yapısı olarak ve nihayetinde biyolojik bir yapı olarak farklı tekniklerle ele alınabilir. Özellikle zekâyı biyolojik yaklaşımın zekâyı beyin ve genel olarak sinir sisteminin işleyişi açısından anlamak üzerine kuruludur (Sternberg ve Kaufman, 1998, s. 485). Bu teknikler ya da yaklaşım biçimleri bu çalışmanın konusunun dışında olmakla birlikte zekânın insanda kaçınılmaz olarak kurulan makro bağlamları yani toplum, kültür, ekolojik çevre gibi bağlamları zekâyı ilişkin tartışmaları, teorileri çeşitlendirmiştir.

Toplumsal alanda zekânın ne anlama geldiğini ele alan araştırma gündemi özellikle son yıllarda dikkat çekici bir şekilde geniş bir çerçeve içinde konumlanmıştır. Zekânın bilimsel olarak incelenmesi daha çok psikolojinin bir çalışma konusu olsa da farklı sosyal bilim alanları giderek artan bir şekilde zekânın birey tarafından belirli durum ve olaylar için nasıl kullanıldığına ve bu işleyişte zekânın bir faktör olarak ne şekilde konumlandığına gerek teorik ve gerekse ampirik düzeylerde odaklanmıştır. Toplumsal alanda bireyin hangi zekâ türlerini işlediği ve toplumsal ilişki ağlarını kurarken zekâyı nasıl kullandığı tartışma konusu olmuştur. Zekâ biçimlerinin belirleyici faktörüne yönelik artan ilgi ve bu ilginin çok disiplinli literatürü dikkat çekicidir. İnsan zekâsının farklı toplumsal ve kültürel yapılarda konumlanması ile zekânın yapısını anlamaya yönelik çaba tıptan sosyal bilimlere kadar çok geniş disiplinler ve bilimsel alanın araştırma çerçevesi içinde temsil edilmiştir. Bu temsillerde bilişsel zekâ, akademik zekâ, duygusal zekâ, sosyal zekâ, pratik zekâ, kültürel zekâ ve nihayetinde günümüze -konu bağlamı dışında kavramsal yayılmanın bir ifadesi olarak- yapay zekâ ile tanımlamalarıyla pek çok zekâ tanımlaması, biçimi ve türü gelişmiştir. Günümüzde zekâyı yönelik artan ilgi zekâ kavramının çerçevesini genişletmiş ve aynı ilgiyle zekâyı ilişkin önemli bir literatür inşa edilmiştir.

Zekânın insana özgü doğasına bağlı bir tanımını geliştirmek ise yine insan eylemlerine bağlı bir tanım karakterini beraberinde getirir. Bu haliyle zekâ en genel haliyle problem çözme yeteneği olarak tanımlanabilir. Bunun ötesinde insan eylemlerinin karakterize ettiği şekliyle insanın çevreye uyum sağlama ve öğrenme yeteneği olarak da tanımlanabilir. Yapılacak her farklı tanımda zekâ ve insan eylemliliği ile kurulacak yakın ilgi kaçınılmazdır. İnsan eylemliliğinin ise tüm determinist bağlamları kaçınılmaz olarak içinde bulunduğu ilişkiler ağıyla ve daha makro düzlemde toplumsal yapıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla zekânın işlevselleşmiş bir sabit ve statik olduğunu varsaymak ancak tıp bilimlerinin bağlamı içine yerleşecektir. Bu perspektifle zekânın sabit, statik ve verili bir değişken olduğunu kabul etmekle insan eylemliliğinin bir bağlamı olduğunu kabul etmek arasında işleyen tartışma yine zekânın teorik ve sosyal bilim metodolojisine içkin bir teknik test formunu geliştirmek arasında farklı düzlemlere yerleşmiştir. Zekânın insan eylemliliğinin bir bağlamı olduğu tanımından hareketle zekânın toplumsal ve kültürel bağlamı dışında tamamen anlaşılamayacağı ifade edilmelidir.

Bir kültürde zeki olarak açıklanan bir davranış başka bir kültürde aynı şekilde bir açıklama bulmayabilir. Daha da öte aynı kültürde farklı zekâ açıklamaları yapılabilir ve aynı kültürde aynı davranış için zekâyı yüklenen anlamlar değişebilir. Bunun sosyal bilimler açısından bireyin eylemliliğinin içinde bulunduğu toplumsal ağlarla yakından ilgisinin olduğu ile açıklanması belirleyici noktadır. Bu açıdan zekânın tanımından hareketle başlatılacak tartışmanın önemi dikkat çekicidir. Dolayısıyla zekânın standartlaştırılmış ya da onaylanmış testlerle ölçülmesiyle de analizde toplumsal farkların gözden kaçırılması ya da görmezden gelinmesi durumu söz konusudur. Standartlaştırılmış zekâ ölçüm testlerinin toplumsal alanda determinist bir bağlam kurması güçtür. Zekâyı ilişkin hâkim Batı teorik birikimi zekâ tartışmalarının eleştirel bir düzleme yerleşmesi gerekliliğini yansıtmaktadır. Zekânın analitik bağlamı insanın her türlü eylemliliği üzerine kuruluysa, bireyin eylemliliği de toplumsal alanın özgün formlarından bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla zekâ tartışması kaçınılmaz olarak toplumsal ile bağlı/bağlantılı kurulmalıdır.

Analitik Bir Belirleyici Olarak Zekâ

Zekâ genellikle bir tür test sonucu ilan edilen puanla ilgili olarak düşünülmektedir. Zekâ katsayısının veya seviyesinin ölçüldüğü testler, IQ *-intelligence quotient-* testleri farklı şekillerde standartlaştırılmış kalıplar ile zekâyı ölçmeye yönelik çalışır. Bu testlerin tekniği ve içeriği bu çalışmanın konusunun dışında olmakla birlikte bu testlerle birlikte ortaya çıkan makro bağlamlar tartışmaya açılacaktır fakat önce analitik bir belirleyici olarak zekânın tanımları ve bu tanımlarla birlikte ortaya çıkan teorileri ele almak gerekmektedir.

Zekâ kavramı farklı şekillerde tanımlanmış veya kavramsallaştırılmıştır. Tanımlamalar ve kavramsallaştırmalar zekâda odaklanılan konuya göre farklılaşmıştır. Bu farklılaşmalardan zekâ türleri ve zekâ teorileri ortaya çıkmıştır. Zekâ türleri bilişsel zekâ, akademik zekâ gibi açıklayıcı tanımlayıcı türlerin yanı sıra duygusal zekâ, sosyal zekâ, pratik zekâ, ruhsal zekâ ve nihayetinde kültürel zekâ şeklinde pek çok farklı tanımlama ile çeşitli tartışma alanlarında ele alınmıştır (Crowne, 2009). Bu tanımlama ve açıklamalarda zekâ bir taraftan biyolojik olarak tanımlanmış bir özellik olarak görülmüşken, diğer taraftan da kültürel bir buluş olarak; bir taraftan temel, üniter bir fenomen olarak görülürken, diğer taraftan çoklu bir fenomen olarak farklı şekillerde tartışılmıştır (Sternberg, 2019, s.1). Zekâyı g faktörü ya da IQ üzerinden ele alan biyolojik, bilişsel zekâ yaklaşımlarının yanı sıra genel zekâ kuramı gibi geleneksel zekâ kuramları, zekâyı kişinin çeşitli bilişsel görevleri ne kadar iyi yerine getirdiğiyle yakından ilişkili sabit ve kalıtsal bir özellik olarak kavramsallaştırmıştır (Spearman, 1904, s. 202).

Zekâ, diğer şeylerin yanı sıra akıl yürütme, planlama, problem çözme, soyut düşünme, karmaşık fikirleri kavrama, hızlı öğrenme ve deneyimlerden öğrenme yeteneğini içeren çok genel bir zihinsel yetenektir. Bu yalnızca kitaptan öğrenme, dar bir akademik beceri ya da test çözme zekâsı değildir. Bundan daha fazlası olarak insanın çevresini kavraması, ‘şeyleri’ anlaması, anlamlandırması veya sorunları çözmesi gibi daha geniş ve derin bir yeteneği yansıtır (Gottfredson, 1997, s. 13). Bir başka açıdan zekâ -insanın kültürel uyum sağlama ve hayatta kalmayla bağlantısı göz önüne alındığında- kişinin kendisi için anlamlı olan hedeflere çeşitli beceri, alışkanlık, tutum ve davranış dizileriyle ilerlediği yaşama becerisi olarak tanımlanır (Suzuki, Caso ve Yucel, 2022, s. 332). Serpell zekâyı gözlemlenebilir davranışı yansıtan öznel bir düşünce alanının önemini önceden varsayan bir anlama kapasitesi olarak tanımlar. Zekâyı tartışan ana akım bilim manifestosu kategorik olarak zekânın çok genel bir yetenek olduğunu belirtir. Zekânın çağrışım yelpazesi yalnızca belirli zihinsel işlevler dizisini değil aynı zamanda uygunluk, yeterlilik ve potansiyel gibi değer yüklü kavramları da içerir. Dolayısıyla zekânın kendisi de zekânın tanımları da değer yüklüdür (Serpell, 2004, ss. 551-559). Bir diğer tanım ise yine önemli zekâ araştırmacılarından olan Sternberg’ten gelmiştir. Zekânın tanımlarında çevreye uyum sağlama ve düşünme, öğrenme yeteneği dikkat çeken bir belirleyen olarak ele alınır. Sternberg (2007, s. 548) bu çerçeveye bir üst biliş parametresi ekler ve zekâyı çevreye uyum sağlama, düşünme, öğrenme ve kendini ve başkalarını anlama yeteneği olarak tanımlar. Bu haliyle zekâ bireyde değil “*kişi x görev x durum*” etkileşimlerinde vardır (Sternberg ve Preiss, 2022, s. 415). Sternberg’e (2021) göre zekâ teorilerden ziyade perspektiflerdir ve bir kişide bulunan sabit bir özellik olarak açıklanamaz. Zekânın bir dizi yetenek, bilgi işleme, beyindeki aktivite ve bir gelişim programının açılımını içeren tanımına ilaveten Sternberg zekânın ‘kişide’ belirlenen bir görev ve duruma dayalı etkileşim olduğunu ifade eder. Üç bileşeni zekâda bir araya getiren etkileşimin ise ana karakteri adaptasyona dayalıdır. Bu da zekânın ilk elden tanımlarında yer alan ‘*çevreye uyum sağlama*’ya ilişkin belirleyiciliğine dayanır ki adaptasyon burada çevreden öğrenme, farklı çevresel durumlara yanıt olarak davranışını esnek bir şekilde değiştirme ve iyi muhakeme etme, iyi kararlar verme ve bir çevre içindeki sorunları etkili bir şekilde çözme becerisini içerir. Öyle ki Sternberg’e (2019, s. 2) göre adaptasyon olmadan zekâyı benzeyen çok az şey vardır veya hiç yoktur.

Sternberg'in (2021) zekâya ilişkin yaklaşımının özgünlüğü geliştirdiği uyarlanabilir -adaptif-zekâ teorisine dayanır. Uyarlanabilir zekâ kişinin hayatında karşılaştığı veya karşılaşılabileceği durumsal koşullara uyum sağlamak için fiilin konuşlandırıldığı zekâ düzeyidir. Kişi bu tür bir konuşlandırmada başarılı olabilir veya olmayabilir ancak kişinin uyarlanabilir zekâsı potansiyel çevresel durumlarla gerçek ve olası görevleriyle başa çıkma yeteneğini temsil eder. Uyarlanabilir zekâ zaman ve mekâna göre değişir. Sternberg'in bu teorisi başarılı zekâ olarak da adlandırmıştır. Bu tanıma göre başarılı zekâ, kişinin sosyokültürel bağlamı göz önüne alındığında hayattaki hedeflerine ulaşma yeteneği, güçlü yönlerinden yararlanarak ve zayıf yönlerini düzelterek veya telafi ederek uyum sağlamasıdır. Sternberg başarılı zekâ teorisinde, uyum sağlama, biçimlendirme ve seçme arasında ayırım yapar. Çevreye uyum sağlamada, kişi kendini bir ortama uyacak şekilde değiştirir ve uyarlanabilirlik zekânın tanımında anahtar bir beceridir (Sternberg, 2011, ss. 504-505). Bu açıdan Sternberg bilişsel, pratik ve akademik becerileri zekânın analitik zekâ, yaratıcı zekâ ve pratik zekâ açıklamaları üzerinden tartışarak başarılı zekâ kuramını oluşturmuştur. Analitik zekâ, bileşenler oldukça soyut ama tanıdık türden problemlere uygulandığında ortaya çıkar. Yaratıcı zekâ, bileşenler nispeten yeni görevlere ve durumlara uygulandığında ortaya çıkarken pratik zekâ, bileşenler adaptasyon, şekillendirme ve seçme amacıyla deneyime uygulandığında ortaya çıkar (Sternberg, 2007, s. 550). Zekâ burada anlamlı ve tutarlı bir hedefler dizisi formüle etmeyi ve bu hedeflere ulaşmak için gereken beceri ve eğilimlere sahip olmayı içerir. Sternberg teorisinin çerçevesi kültürel bağlamlıdır çünkü zekânın kavramsallaştırılması bireysel olarak belirlenir ancak her zaman sosyokültürel bir bağlam içinde gerçekleşir. Zekâ süreçleri bu tür bağlamlarda ortak olabilese de başarıyı oluşturan şey ortak değildir (Hunt, 2011, s. 882; Sternberg ve Grigorenko, 2004, s. 1428). Başarılı zekâ kuramı zekânın standart bir IQ testiyle tamamen yakalanabilecek doğuştan ve sabit bir bilişsel özellik olduğu fikrini reddeder ve bunun yerine teori, zekânın ne anlama geldiğinin sosyokültürel bağlama bağlı olarak önemli ölçüde değişebileceğini vurgular. Sternberg'in teorisi kültürün etkisini vurgulamak ve bireylerin benzersizliğini kabul etmek, zekânın kültürel olarak yeni bir tanımını formüle etmek için kaynak olmuştur (Suzuki, Caso ve Yucel, 2022, s. 324).

Zekâya ilişkin bir başka teori olan çoklu zekâ kuramı 1983'te psikolog Howard Gardner tarafından geliştirilmiştir. Gardner zekânın daha geniş karakterizasyonunu geliştirirken, psikometrik araçların yaratılmasına ve yorumlanmasına odaklanmamıştır. Bunun yerine çeşitli disiplinlerden - psikometrik ve deneysel psikoloji çalışmalarının ve bilişsel ve gelişimsel/zihinsel psikoloji, diferansiyel psikoloji, nörobilim, antropoloji ve kültürel çalışmaların da dahil olduğu- yüzlerce çalışmanın ampirik bulgularını birleştirmiştir. Bu çerçevede Gardner zekâyı kültürel bir ortamda sorunları çözmek veya bir kültürde değeri olan ürünler yaratmak için etkinleştirilebilen bilgileri işlemeye yönelik biyopsikolojik potansiyel olarak tanımlamıştır (Gardner ve Moran, 2006, s. 227). Gardner (1993) *g* faktörü yüksek olan bir kişinin herhangi bir entelektüel alanda eşit derecede başarılı olabileceği görüşünü reddeder ve meslekler veya sosyal roller gibi farklı bağlamlarda başarıyı tahmin edebilecek yetenekleri içeren çoklu zekâ kuramını geliştirir. Gardner (1993, 2011) çoklu zekâ kuramında kişilerin sekiz görece özerk zekâya sahip olduğunu varsayar. Tanımlanan sekiz zekâ; dilsel zekâ, mantıksal-matematiksel zekâ, uzamsal zekâ (tipik olarak akademik bağlamlarla ilgilidir), müzik zekâsı, bedensel-kinestetik zekâ (sanat ve sporu içeren bağlamlarla ilgilidir), doğal zekâ (doğayı içeren bağlamlarla ilgilidir), kişilerarası zekâ (sosyal bağlamlarla ilgilidir) ve içsel zekâdır. Gardner bu zekâ türlerinden doğal zekâyı ayrı bir önem verir. Doğa insan ilişkisindeki dengenin bozulduğu XIX. yüzyıldan bu yana tekniğin, teknolojinin ya da günümüzde dijitalin belirlediği yaşam koşullarında insandaki doğa bilgisinin çözüldüğünü ifade etmek mümkündür. Gardner (2011, s. xiv) buna natüralist (doğal) zekâ der. Natüralist zekâ bitkilere, iklim koşullarına, doğa yaşamına, doğanın bilgisine hâkim olmak ve doğal dünyadaki organizmalar ve varlıklar arasında sonuçsal ayrımlar yapma yeteneğiyle ilgilidir. Teknolojinin baskın olarak karakterize ettiği kent yapılanmalarında insanın natüralist zekâyı ilişkin bağlarının gelişmediğini ifade eder.

Çoklu zekâ teorisinde, zekâ türleri, insanlar arasındaki etkileşimin insanların zihinlerinin nasıl çalıştığını anlamak için önemlidir (Gardner ve Moran, 2006, s. 228). Her zekâ ayrı bir işleyiş sistemidir. Bununla birlikte, bu sistemler akıllı performans üretmek için etkileşime girebilir. Örneğin, romancılar büyük ölçüde dilsel zekâyâ güvenirlere, ancak mantıksal-matematiksel zekâyı olay örgüsünü çizerken veya mantıksal tutarsızlıkları kontrol ederken kullanabilirler (Sternberg, 2007, s. 549). Gardner'ın analizine göre, modern okullarda yalnızca iki zekâ -dilbilimsel ve mantıksal matematiksel- biçimine değer verilmiş ve test edilmiştir. Oysa zekâ doğası gereği tekil, üniter veya genel değil çoklu ve içeriğe özgü olarak daha iyi kavranır. Bu açıdan çoklu zekâ kuramı ilk kez XX. yüzyılın başlarında formüle edilen ve bugün IQ testleriyle ölçülen ve araştırmacılar tarafından ayrıntılı olarak incelenen geleneksel zekâ kavramlarından bir ayrılmayı temsil eder (Davis ve diğerleri 2011, s. 485). Çoğulcu bir teori olarak çoklu zekâ teorisinin temel iddiası, bireylerin zekâları boyunca güçlülük ve zayıflık düzeylerinde farklılıklar gösterdiğidir. Gardner burada iki temel iddiayı vurgular. İlk olarak tüm bireyler, tüm yeteneklere sahiptir ve bilişsel olarak ifade edilirse zekâlar insanları tanımlayan şeydir. İkinci olarak hiçbir iki birey, tek yumurta ikizleri bile, tam olarak aynı entelektüel güçlülük ve zayıflık profilini sergilemez. (Davis ve diğerleri 2011, s. 488). Bu açıdan çoklu zekâ kuramı, zekânın kalıtsal ve sabit doğasını vurgulayan bilişsel temelli zekâ görüşüne meydan okuyan kuramlardan biri olmuş ve zekânın sosyal boyutunu benimseyen bir sistem yaklaşımı önermiştir. Bu açıdan Gardner'ın çoklu zekâ kuramı ve Sternberg'in uyarlanabilir zekâ kuramı zekânın sosyal bağlamlarına vurgu yapan çağdaş sistem kuramları olarak zekâ tartışmalarının ve araştırmalarının boyutunu değiştirmiştir.

Zekâ tanımlarının farklılığı zekânın ölçümüne ilişkin bakış açılarının farklılığını da beraberinde getirmiştir. Zekânın geçerli bir şekilde ölçülebilir olduğunu iddia eden ana akım akademinin yanı sıra zekânın bağlamlarında ve dolayısıyla zekâ testlerindeki kültürel yükün açılımlarında zekâyı test etmeye yönelik sınırlılıkları esas alan bir perspektif de söz konusudur. Örneğin Gottfredson (1997, s. 13) bu şekilde tanımlanan zekânın ölçülebilir olduğunu ve zekâ testlerinin bunu iyi ölçeceğini ifade eder. Tüm psikolojik testler ve değerlendirmeler arasında en doğru -teknik açıdan, güvenilir ve geçerli- testlerdir. Bireyler arasındaki yaratıcılığı, karakteri, kişiliği veya diğer önemli farklılıkları ölçmezler ve bunu amaçlamazlar. Serpell (2004, s. 555) ise zekâ testinin, resmi prosedürleri ve araçları yalnızca açık psikolojik işlevlerini değil, aynı zamanda bu işlevlerin kavramsallaştırıldığı kurumsal düzenlemeleri ve bu düzenlemelerin yaratılmasını motive eden siyasi ve ekonomik kaygıları da yansıtan, tarihsel olarak konumlanmış bir kültürel uygulama olarak görür. Serpell'e (2004, s. 555) göre zekânın ayrı, biçimsel olarak yapılandırılmış bir etkinlik olarak değerlendirilmesi, özgün kültürel düzenlemelerin bir ürünüdür. Örneğin ebeveynler ya da birincil toplumsallaşmanın diğer araçları, çocuklarla günlük sosyal etkileşim sürecinde rutin olarak bu tür değerlendirici yargılarda bulunurlar ya da bu testlere kendilerine yardım etmesi için başvururlar. Bu açıdan bir çocuğun yaşı ile okuma, yazma ve aritmetik becerilerini edinmesi veya belirli bir topluluğun okur yazarlık uygulamalarında kodlanmış bilgiler arasında mantıksal olarak zorunlu bir bağlantı yoktur. Ancak Batı toplumunda normal bir şekilde büyümek, yaşa göre derecelendirilmiş bir okul müfredatında standart bir oranda ilerlemekle eşit hale gelmiştir (Serpell, 2004, s. 556). Serpell'in argümanı zekâ testleri üzerinden kurulacak bir kültürler arası bir evrensellik iddiasına karşı konumlanır. Serpell'e (2004, s. 552) göre zekânın kendi bağlamının ötesinde kurulacak evrensel olarak formüle edilmiş zekâ testlerinin kültürler arası bir evrenselliği imlemek ve dolayısıyla sosyoekonomik dönüşüm modelinin tüm toplumlar için hedef olduğunu iddia etmek anlamına gelir.

Ng, Ang ve Rockstuhl'a (2022, s. 179) göre de modern zekâ ölçümü ve zekâ araştırmaları standartlaştırılmış IQ testinin uluslararası boyutta yayılmasını körüklemiş ve geniş kapsamlı bağlamlarda üstün insan davranışını öngören 'evrensel' bir bilişsel zekâ görüşünü yaymıştır. IQ testleri, bugün kültürel evrimden daha az önemli olabilecek bir dizi soyut-analitik yeteneğe dayalı bir puan üretir (Sternberg ve Preiss, 2022, s. 421). Serpell (2000, s. 494) buna paralel bir şekilde bilişsel gelişimin teorik kavramsallaştırmasının çok azının zekâ testlerinin tasarımına açıkça yansıtıldığını ifade eder.

Bunun yerine, bu testlerin mantığı, geçerlilik kanıtı olarak psikometrik güvenilirlikle meşrulaşmış, ampirik korelasyonlarla birleştirilmiş istatistiksel kanıtlara dayalıdır. Zekâ testinin resmi prosedürleri ve araçları, zekânın yalnızca açık psikolojik işlevlerini değil, aynı zamanda bu işlevlerin kavramsallaştırıldığı kurumsal düzenlemeleri de yansıtan, tarihsel olarak konumlanmış bir kültürel uygulamadır. Zekâ testlerinin tasarımı, hız, satın alınabilirlik, basitlik ve güvenilirlik hususlarıyla sınırlandırılmıştır.

Bir diğer açıdan ise zekânın ne olduğu hakkındaki görüşlerin çeşitliliği ile ampirik araştırmalarda genellikle araştırılan yapının -yani zekânın- doğasının araştırılması yerine zekânın varsayılması söz konusudur (Sternberg ve Kaufman, 1998, s. 480). Zekâ araştırmalarına eleştirel yaklaşan Roberts'a (2015, s. 50) göre zekânın genetiği üzerine yapılan araştırmalar toplumsal olarak tarafsız olamaz ve zihinsel testlerin orijinal amacı, bireylerin toplumsal rollere 'uygunluğunu' belirlemektir. Roberts zekânın kalıtsallığının öjenist bir misyondan ayrılrsa bile, zekâyı ölçmenin yalnızca bireylerin toplumdaki uygun konumlarının bir ölçüsü olarak yararlı olmaya devam edeceğini düşünür. Zekânın genetiğine yönelik araştırmalar nihayetinde bireylerin belirli toplumsal konumlar için kalıtsal kapasitelerini belirlemeye yardımcı olur. Roberts'ın eleştirel bakışı ve zekâ anlayışı zekânın toplumsal bağlarının önemini vurgulamaya yöneliktir. Bu açıdan Roberts zekânın kalıtsal olduğu ve testlerle tahmin edilebileceği inancı ile eşitsizliğe dayalı toplumsal hiyerarşi yapısını ve sosyal politikaları birlikte değerlendirir. Roberts'a (2015, s. 53) göre zekâ için genetik testlerin -ve dolayısıyla genetik zekâ teorisinin- gerekli olduğuna veya dezavantajlı toplumsal koşullardan gelen bireyler için eğitimi iyileştirmeye yardımcı olacağına dair hiçbir kanıt yoktur. Aksine, zekânın genetiğine yönelik araştırmalar sosyal olarak tarafsız olamayacaktır ve gerçekten de toplumsal eşitsizlikleri yoğunlaştıracaktır. Suzuki, Caso ve Yucel de (2022, s. 333) Roberts'ın eleştirel perspektifini destekler bir açıklamada bulunur ve zekâ teorilerinin formüle edilmesi, zekâ testlerinin yaratılması ve bu testlerin farklı kültürel topluluklar arasında eşitsizlikler yaratması gerçeğini vurgularlar. Zekâ testleri, birçok ülkede çevrildiği, yeniden düzenlendiği ve yeniden standardize edildiği ve psikometrik hareketin altın standardı olarak kabul edildiği için test şirketleri için önemli bir ihracat olmuştur.

Zekâ testleri olarak adlandırılan sistem yani zihinsel test teknolojisi, XIX. ve XX. yüzyılların başında, sanayileşmiş ülkelerde kamu temel eğitimine erişimi belirleyen sosyal düzenlemelerdeki bir değişiklikten ortaya çıkmış ve ardından orduya alınan yetişkin askerlerin -1917'de Birinci Dünya Savaşı için Amerikan birliklerinin seferber edilmesi kapsamındaki farklı mesleki roller için- uygun kategorilere ayrılması sürecine uygulanmıştır. Zekâ testleri bu bağlamda hızlı, düşük maliyetli, karar verme için güvenilir, kolayca yorumlanabilir indeks çıktıları olmuş, değerlendirme prosedürlerinin değerli bir özelliği olarak algılanmıştır. Bu açıdan zekânın sistematik olarak test edilmesine yönelik ilk itici güç tüm Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen bir sosyal reform modeli bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki kamu politikası, sosyal reformcular tarafından savunulan bir siyasi programa -okul eğitiminin evrenselleştirilmesine- hitap etmiştir. Okuryazarlık, eğitim ve zekâ, temel olarak belirli becerilerin belirli bir dönemde çocuklara verilmesi için belirli bir kurumsal düzenlemeler dizisine yönelik sosyokültürel taahhüdün bir sonucu olarak, kurumsallaşmış devlet temel eğitiminin ortodoksisi içinde yakından bağlantılı hale gelmiştir (Serpell, 2004, s. 556). Serpell'e (2004, s. 551; 2000, s. 495) göre Batılı sanayileşmiş toplumlarda standardize edilmiş testleri kullanan eğitim seçimi, kültürel olarak kısıtlamalara tabidir. Batı-dışı toplumlar için bu tür testlerin kullanılması, kültürel hegemonya odaklı bir Batı modeline bağlılık anlamına gelir. Epistemolojisi Batı kültürünün anlam sistemi tarafından oluşturulmuş Batılı psikometrik uygulamalara dayalı testler, meşruiyetlerini eğitim ve endüstri ortamlarındaki tahmin güçlerinden almaktadır. Testlerle ortaya çıkan IQ gibi bir puan ile bir kişiyi diğerine göre sıralamak tehlikelidir ve teknik olarak geçerli bir referans çerçevesinin mevcudiyetinin yanıltıcı imasına eleştirel yaklaşmak gerekir. Serpell (2004) zekâyı test etmenin sistemsel makro boyutlarına değinir. XX. yüzyılda standardize edilen psikometrik uygulamalar Batı

kültürünün üç geniş temasını yansıtan bir zekâ görüşü tarafından inşa edilmiştir: Bağlamsızlaştırma, niceleme ve biyolojikleştirme. Bu perspektifle Serpell, zekâyâ dair baskın Batı kültürel anlayışından geçen bağlamsızlaştırma, niceleme ve biyolojikleştirmeye dayalı sahte hegemonik bir ortodoksi oluştuğunu ileri sürer.

Zekânın kendi bağlamıyla ilişkisini anlamaya ek olarak zekânın kültürel ve toplumsal bağlamları kaçınılmaz olarak kurulmaya çalışıldığında zekâyâ ilişkin kavrayış perspektifinin ucu açık, dağınık, gözenekli ve çok kutuplu hale geldiğini görmek mümkündür. Zekânın sabit bir değişken olduğunu, niceliksel olarak da IQ ile temsil edildiğini ve belirli testlerle işlevselleştirildiği ifade edilebilir. Zekânın sabit, statik doğasının ötesinde, zekâ zaman, kültür ve toplum içinde dönüşlülüğe sahiptir. Zekânın ayrıca bir tartışma konusu olacak sabit ve statik doğasına eğitim faktörü eklendiğinde mevcut dönüşlülük farklı tartışma değişkenlerini üretir. Bu açıdan zekânın öğrenmeyle yakından ilişkisi zekânın bağlam çerçevesini genişletir. Bir olgu olarak öğrenme bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapı ve ağ ve dolayısıyla da kültürden bağımsız düşünülemez. Zekâ tartışmalarının genetik çerçevesinin ötesinde oluşan farklı tartışma ve tanımlama çeşitlerinin de bu ekseninde konumlandığını ifade etmek gerekir. Zekânın genetik bileşenleri ile zekâ araştırmasının toplumsal sonuç ve bağlamları arasında konumlanan tartışmanın geniş yelpazesi oldukça farklı türde zekâ tanımlarını beraberinde getirmiştir. Kültürel zekâ ise bu tanımlamalardan en yenisi ve dikkat çekici olanıdır.

Yeni Bir Tanımlayıcı Kavram Olarak ‘Kültürel Zekâ’ ve Kültürel Zekânın Nomolojik Bağlamları

Zekâ ve kültür arasında kurulan ilginin ‘kültürel zekâ’ olarak kavramsallaştırılması ve ölçeklendirme düzeyinde ampirik olarak test edilmeye başlanması dikkat çekicidir. Kültürün zekânın ölçümünde bir faktör olarak değerlendirilmesi örtülü ve tanımlanmayan birçok farklı şekilde zekâ tartışmalarının içinde yer alsa da zekâ açıklamasında temel bir belirleyen olarak yer alması henüz çok yenidir. Kültürel zekâ ilk olarak Earley ve Ang tarafından 2003 yılında kavramsallaştırılmıştır. Earley ve Ang’e (2003) göre kültürel zekâ bir bireyin kültürel çeşitlilikle karakterize edilen durumlarda etkili bir şekilde işlev görme yeteneğini ifade eder. Tanım olarak da kültürel zekâ kişinin yeni kültürel ortamlara başarılı bir şekilde uyum sağlama yeteneğidir (Earley ve Ang, 2003, s. 7). Kültürel zekâ kavramının doğmasındaki itici güç kültürler arasındaki güç savaşlarının ve aynı orandaki kültürel farklılıklar ve çeşitliliklerle birlikte gelen kültürel karşılaşmaların kısacası bir kültür çağı olan yeni yüzyılın kültürel zekâ gibi yeni bir kavramla anlaşılabilmesine yönelik ihtiyaçtır. Bu yönüyle kültürel zekâ yaklaşımı kültürler arası yeterliliğin birçok yönünü değerlendiren kapsamlı bir teorik ve ampirik çerçeve sunduğunu iddia eder ve henüz yeni bir çerçeve olmasına rağmen kavramsallaştırıldığından bu yana uygulamalı, bilişsel ve sosyal psikoloji gibi çeşitli disiplinlerdeki alanlarda alıntılanmıştır. Bunların dışında uluslararası şirket ve iş organizasyonel ve örgütlenme alanlarında, örgütsel davranış, insan ilişkileri, endüstriyel ilişkiler, kültürler arası ilişkiler, iletişim, bilgi yönetimi, ekonomi, kültürel çalışmalar, sosyoloji ve özellikle eğitim gibi pek çok alanda teorik ve ampirik düzeyde ele alınmıştır (Ang, Van Dyne ve Tan, 2011, s. 583).

Ang ve Van Dyne (2008) kültürel zekâ kavramsallaştırması için bir nomolojik ağ önermiştir. Nomolojik ağın temel belirleyicileri kültürler arası eğitim ve deneyimler gibi demografik ve biyografik özelliklerin yanı sıra kişilik gibi uzak bireysel farklılıklar, kültürel karşılaşmaların öznel algısı, belirsizliği ve kaygı alanları, kültürler arası faaliyetlere katılım, uluslararası deneyim ve son olarak bilişsel yetenek, sosyal zekâ, duygusal zekâ ve pratik zekâ gibi diğer zekâlar ile kültürel zekânın bağıntılarıdır. Bu belirleyenler nomolojik bir ağ sistemi içinde işlerler (Ang, Van Dyne ve Tan, 2011, s. 589). Earley ve Ang (2003) kültürel zekâ kavramını bu nomolojik ağ içinde dört yetenek seti üzerinden kavramsallaştırmıştır: üst bilişsel, bilişsel, motivasyonel ve davranışsal. Üst biliş, biliş ve motivasyon kişinin ‘kafasında’ bulunan zihinsel yetenekler, açık eylemler, davranışsal yeteneklerdir. Üst bilişsel

zekâ, bilişin kontrolünü ifade eder. Bilişsel zekâ, bir kişinin bilgi yapılarına atıfta bulunur. Motivasyonel zekâ ise enerjiyi belirli bir görev veya duruma yönlendirmek ve sürdürmek için zihinsel kapasiteyi ifade eder. Motivasyonel zekâ kavramı, motivasyonel yeteneklerin ‘gerçek dünya’da problem çözme için kritik olduğu şeklindeki görüşlere dayanmaktadır. Davranışsal zekâ ise kişinin ne düşündüğünden çok ne yaptığı gibi dışa dönük tezahürleri veya açık eylemleri ifade eder. Bu nedenle, üst bilişsel, bilişsel ve motivasyonel zekâ zihinsel işleyişi içerir ve davranışsal zekâ, gerçek davranışları sergileme yeteneğidir. Buna paralel olarak, Earley ve Ang kültürel zekâyı üst bilişsel, bilişsel, motivasyonel ve davranışsal faktörlerden oluşan karmaşık, çok faktörlü bireysel bir özellik olarak tanımlamıştır. Bu tanım bu dört faktörü aşan metabilişsel kültürel zekâdır. Kültürel zekânın bu yönü, bir bireyin kültürler arası etkileşimler sırasında işlediği bilinçli kültürel farkındalık düzeyine atıfta bulunur. Üst bilişsel kültürel zekâ, daha yüksek düzeyde bilişsel stratejileri içerir. Bireylerin yeni kültürel ortamlarda bilgi işlemeyi daha derin bir düzeyde teşvik ederek yeni buluşsal yöntemler ve sosyal etkileşim için kurallar geliştirmelerine olanak tanıyan stratejiler. Yüksek üst bilişsel kültürel zekâyâ sahip kişiler, kendi kültürel varsayımlarını bilinçli olarak sorgular, etkileşimler sırasında derinlemesine düşünür ve diğer kültürlerden olanlarla etkileşime girdiklerinde kültürel bilgilerini ayarlar. Kültürel zekânın üst bilişsel faktörü kritik bir bileşenidir çünkü farklı kültürel ortamlardaki insanlar ve durumlar hakkında aktif düşünmeyi teşvik eder. Bilişsel kültürel zekâ kültürel evrenseller bilgisini ve kültürel farklılıklar bilgisini içerir. Bireyin kültürel bilgi düzeyi, kültürel çevre bilgisi ve çevrenin kültürel bağlamına gömülü olarak benlik bilgisidir. Kültürler arası yeterliliğe yönelik geleneksel yaklaşımlar tipik olarak bilişsel kültürel zekâyı vurgular (Ang, Van Dyne ve Tan, 2011, s. 584).

Kültürel zekâ ile kültürün bileşenlerini kavrayacak olan bireyler bir kültür içindeki sosyal etkileşim modellerini şekillendiren ve bunlara neden olan sistemleri daha iyi anlarlar. Sonuç olarak, yüksek bilişsel kültürel zekâyâ sahip olanlar farklı toplumlardan insanlarla etkileşimde bulunurken daha az şaşırırlar. Kültürel zekânın işleyişi motivasyonel ve davranışsal zekâ düzeylerinde kendisini gösterir. Motivasyonel kültürel zekâ dikkati ve enerjiyi kültürel olarak farklı durumlar hakkında öğrenmeye ve bu durumlarda işlevsel olma yeteneğini yansıtır ve yeni kültürel ortamlarda işlevselliğe yönelik çaba ve enerjiyi tetikler. Yüksek motivasyonlu kültürel zekâyâ sahip olanlar, içsel ilgilerine ve kültürler arası etkinliğe olan güvenlerine dayalı olarak dikkatlerini ve enerjilerini kültürler arası durumlara yönlendirirler. Davranışsal kültürel zekâ ise bir bireyin farklı kültürlerden insanlarla etkileşim kurarken uygun eylemleri sergileme yeteneğini yansıtır. Kültürel zekânın kavramsal ayırt ediciliği özellikleri Ang ve arkadaşları tarafından kişilik ve bilişsel yetenekten spesifik olarak ayrıştırılmıştır. Ang ve arkadaşları tüm bu perspektifle kültürel zekânın özellikle belirli bir kültüre özgü olmadığını bunun yerine kültürel olarak çeşitli durum türlerine özgü olduğunu ifade ederler. Kültürel zekâ bu aşamada şekillendirilebilir, deneyim, eğitim ve öğretim yoluyla geliştirilebilir. Dolayısıyla Ang ve arkadaşlarının teorisinde kültürel zekâ kültürel çeşitlilik ile karakterize edilen durumlarla ilgili genel bir yetenekler setini ifade eder (Ang, Van Dyne ve Tan, 2011, ss. 583-586). Thomas ve diğerlerine (2015, s. 12) göre kültürel zekâ, kültürel olarak farklı davranışların açıklanması için kültürel çeşitliliğin boyutlarına dayanmaz. Aksine, kültürler arası etkililikle ilgili genel bir bireysel farklılık yapısını ifade eder. Ancak, kültürel zekânın işleyiş biçiminde kültürler arası farklılıklar olabilir. Kültürel bilgi yapıyı mutlak şekillendiren değer yönelimleri gibi bütünleşik, oldukça genel ve istikrarlı yapılar kümesi değildir. Aksine, durumun taleplerine bağlı olarak etkinleştirilebilen (veya bastırılabilen) çoklu ve bazen çatışan bilgi yapılarının birikmiş gevşek bir ağıdır. Kültürel zekâ da bu dinamik ve yapılandırmacı kültür görüşüyle uyumludur. Bu haliyle kültürel zekâ nomolojik ağı, kültürün yapısal olarak özgünlüğü sorununu “*türlere özgü durumlar*” tespitiyle yani kültüre durum odaklı bakışıyla çözmeye çalışmıştır.

Kültürel zekâ; sosyal zekâ, duygusal zekâ ve pratik zekâ tanımlarında yer alan fikirlerin temellerine dayanır, ancak bunlardan daha çok belirli bir alana yani kültürler arası ortamlara odaklanır ve küreselleşmenin pratik gerçekliği tarafından motive edilir (Earley ve Ang, 2003). Sosyal etkileşim

normları kültürden kültüre değiştiğinden, bilişsel zekânın, duygusal zekânın veya sosyal zekânın otomatik olarak etkili kültürler arası uyum, etkileşim ve etkililiğe dönüşmesi olası değildir. Duygusal zekânın, giderek birbirine bağımlı hale gelen küresel dünyada kişilerarası ilişkiler için önemli olan IQ'yu -bilişsel zekâ- tamamlaması gibi kültürel zekâ da çeşitlilikle başa çıkmayı ve yeni kültürel ortamlarda işlev görmeyi ve değişkenliği açıklayabilen başka bir tamamlayıcı zekâ biçimidir (Ang, Van Dyne ve Tan, 2011, s. 583).

Ang ve arkadaşları bu nomolojik ağ üzerinden işledikleri kültürel zekâyâ ilişkin araştırma ölçeğini -*Kültürel Zekâ Ölçeği-CQS*- ise 2007'de geliştirmişlerdir. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda bu ölçek kullanılmıştır. Ölçek 20 maddeden oluşan dört ana faktör grubuna dayanan bir ölçektir. Bu faktör grupları nomolojik ağda da yer aldığı üzere: üst bilişsel kültürel zekâ, bilişsel kültürel zekâ, motivasyonel kültürel zekâ ve davranışsal kültürel zekâdır. *Üst bilişsel kültürel zekâ skalasında sorulan sorular*: “Farklı kültürel geçmişlere sahip insanlarla etkileşim kurarken kullandığım kültürel bilginin bilincindeyim, bana yabancı bir kültürden gelen insanlarla etkileşimde bulunurken kültürel bilgimi düzenlerim, kültürler arası etkileşimlere uyguladığım kültürel bilginin bilincindeyim, farklı kültürlerden insanlarla etkileşimde bulunurken kültürel bilgilerimin doğruluğunu kontrol ederim” şeklindedir. *Bilişsel kültürel zekâ skalasında sorulan sorular*: “Diğer kültürlerin yasal ve ekonomik sistemlerini biliyorum, diğer dillerin kurallarını biliyorum, diğer kültürlerin kültürel değerlerini ve dini inançlarını biliyorum, diğer kültürlerin evlilik sistemlerini biliyorum, diğer kültürlerin sanat ve zanaatlarını biliyorum, diğer kültürlerde sözel olmayan davranışları ifade etmenin kurallarını biliyorum” şeklindedir. *Motivasyonel kültürel zekâ skalasında sorulan sorular*: “Farklı kültürlerden insanlarla etkileşimde bulunmaktan keyif alıyorum, bana yabancı bir kültürde yerel halkla sosyalleşebileceğimden eminim, benim için yeni olan bir kültüre uyum sağlamanın stresiyle başa çıkabileceğime eminim, bana yabancı olan kültürlerde yaşamaktan zevk alıyorum, farklı bir kültürdeki alışveriş koşullarına alışabileceğime eminim” şeklindedir. *Davranışsal kültürel zekâ skalasında sorulan sorular*: “Kültürler arası bir etkileşim gerektirdiğinde sözel davranışlarımı (örneğin aksan, ton) değiştiririm, farklı kültürler arası durumlara uyması için duraklama ve sessizliği farklı şekilde kullanıyorum, kültürler arası bir durum gerektirdiğinde konuşma hızımı değiştiririm, kültürler arası bir durum gerektirdiğinde sözlü olmayan davranışlarımı değiştiririm, kültürler arası bir etkileşim gerektirdiğinde yüz ifadelerimi değiştiririm” şeklindedir (Ang ve diğerleri, 2007; Ang ve Van Dyne, 2008). Bu ölçek ve ölçekte kullanılan kategorilerle birlikte kültürel zekânın, kültürel olarak farklı durumlarda etkin bir şekilde işlev görme yeteneğine odaklandığı görülmektedir.

Kültürel zekâ araştırmasının yatay ve dikey farklılaşma arasındaki seçimi ayırt edici yönünü oluşturur. Kültürel zekâ araştırması, “*olumsuz bir fenomen olan sosyal adaletsizlik*”i vurgulayacak farklı güç, statü bağlamlarına dayalı dikey bir farklılaştırma merceği yerine insanların farklılıkları tespit edip çözmelerine yardımcı olacak becerileri tanımlayan yatay bir farklılaştırma merceğini benimsemiştir (Ng, Ang ve Rockstuhl, 2022, s. 191; Thomas ve diğerleri, 2015, ss. 2-4). Kültürel zekâ teorik çerçevesi bireysel motivasyon, yetenek, niyet ve eylem ağına dayalıdır. Kültürel açıdan zeki insanlar, bir kültürün ne olduğu, potansiyel olarak nasıl değişebileceği ve kültürün davranışları nasıl etkileyebileceği hakkında bilgi, beceri sahibi olan kişilerdir. Kültürel zekâ ile bilgi ve farkındalığa dayalı olarak, kültürler arası beceriler ve anlayışlar elde edilebilir ve değişen kültürler arası etkileşimlerin ihtiyaç ve taleplerini ele almak için potansiyel olarak uygun davranışlardan oluşan bir repertuar geliştirilebilirler (Suzuki, Caso ve Yucel, 2022, s. 325). Dolayısıyla kültürel zekâ, bireyin sosyal becerilerini bir kültürel bağlamdan diğerine aktarmada etkili olmasını sağlayan, temelden ileri düzeye kadar bir dizi beceridir (Brislin, Worthley ve MacNab, 2006, s. 53). Kültürel zekâ bir yetenektan ziyade bir beceriyi yani geliştirilebilen bir özellik olarak işlevsel kullanımı vurgular. Çünkü yetenek, gösterilen performans ifade ederken; beceri, performans potansiyelini vurgular. Bu açıdan kültürel zekâ kavrayışı zekâyı gösterilen performanstan ziyade bir performans potansiyeli yani ‘*adaptasyon*’ olarak görür. Tanımında yer alan

şekliyle ‘*kültürel olarak farklı bağlamlarda etkili bir şekilde işlev görmek*’ ifadesi de zekânın yalnızca uyum sağlamanın veya kendini değiştirmenin ötesine geçtiği vurgusunu verir. Bir diğer açıdan kültürel zekâ deneyim, eğitim ve öğretim yoluyla geliştirilebileceği şekillendirilebilir. Dolayısıyla kültürel zekâ diğer zekâ biçimlerinden bağlamı ile ayrılır. Akademik zekâ yani IQ akademik bağlamlara; duygusal zekâ, öz-farkındalık, dürtü kontrolü, öz-yeterlilik, empatiye; sosyal zekâ, bireylerin sosyal dünya hakkındaki bilgi birikimine ve genel olarak zekâ türleri sosyal bağlamlara ya da gerçek dünya problemlerini çözüme bağlamalarına odaklanma eğilimindedir. Kültürel zekâ ise aksine, farklı kültürlerin karakterize ettiği bir bağlama odaklanır. Kültürel zekâ ve duygusal zekâ kişilerarası etkileşimleri içerse de duygusal zekâ kültürel bağlamı dikkate almadan duyguları algılama ve yönetme becerisine odaklanırken, kültürel zekâ açıkça kültürel bağlamın rolünü ele alır (Brislin, Worthley ve MacNab, 2006, s. 47; Ng, Ang ve Rockstuhl, 2022, ss. 184-186).

Ng, Ang ve Rockstuhl (2022, s. 180) bu aşamada kültürel zekânın kültürel bağlamını nesnel ve öznel kültür üzerinden değerlendirir. Çünkü kültürel bağlam nesnel ve öznel kültürü içerir. Özellikle kültürler arası psikologlar tarafından yaygın olarak incelenen öznel kültür, paylaşılan değerler, inançlar, normlar ve varsayımlar gibi kültürün daha az görünür olan psikolojik özelliklerini ifade eder. Benzer şekilde, kültürler arası akademisyenler, farklı kültürlerin zekâyâ farklı anlamlar ve ifadeler atfetmesi nedeniyle zekânın kültürel bir ürün olduğunu tartışmışlardır. Kültürün zekâyı etkilediğine dair kanıtlar bu araştırma akımlarına dayanır (Ng, Ang ve Rockstuhl, 2022, s. 181). Kültürler arası zekâ perspektifi, zekânın kültüre özgü kavramsallaştırmalarını önerirken, kültürel zekâ perspektifi, kültürel sınırları aşan yeni bir zekâ modeli geliştirir (Ng ve Earley, 2006). Ng, Ang ve Rockstuhl (2022, s. 177) zekâ üzerine farklı bağlam kavramsallaştırmalarından ortaya çıkan üç araştırma akışı sunar. İlk olarak bağlam içinde zekâ akışında zekânın geleneksel olarak dar odağı olan IQ’ya odaklanılır. İkinci araştırma akışında kültürler arası zekâyâ odaklanılarak etnolojik bir bakış açısı benimsenir ve zekâ görüşlerinin ulusal kültürler tarafından nasıl şekillendiğini incelenir. İlk araştırma akışı, zekâyı tüm toplumlar için geçerli olan yaşamın ana alanlarında örneğin, okullar, sosyal bağlamlar, gerçek dünya ve problem çözmeyle incelerken, etnolojik yaklaşım zekâyı bir toplumun veya ulusun kültürel bağlamında görür (Ng ve Earley, 2006). Ng, Ang ve Rockstuhl (2002) bu aşamada ilk iki araştırma akışını bütünleştiren bir bakış açısı olan kültürel zekâyı üçüncü bir araştırma akışı olarak önerir. Kültürel zekâ bu araştırma bağlamlarında araştırma odağını karşılaştırmalı bir yaklaşımdan kültürler arası etkileşimlerin etkili bir şekilde işlev görme yeteneğini incelemeye kaydırır ve üçüncü bir zekâ perspektifi sunar. Ng, Ang ve Rockstuhl (2022, s. 183) bu perspektifte şu soruna odaklanırlar: Kültür ve zekâ arasındaki bağlam farklı talepler ve kültürel kurallar ile açıkça sınırlanmadığında ya da bu bağlamlar gözenekli ve daha sınırı belli olmayan dinamikler üzerinden işlemeye başladığında ne olur? Ng, Ang ve Rockstuhl bu soruyu yanıtlamak için analizlerinin merkezine kültürdeki yapısal dönüşümü yerleştirir. Bu haliyle bu çağ teknolojik ve dijital ilerlemelerin ve küreselleşmenin insan belirlenimlerinin doğasını değiştirdiği, hızını, mahallini dönüştürdüğü bir çağdır ve ‘*kültürel sınırlar giderek bulanıklaşmış*’tır. Bu da zekânın artık belirli, sınırlı kültürel bağlamlarda incelenemeyeceğini anlamına gelmektedir. Bunun yerine, kültürlerin bir araya geldiği çok daha geniş ve çeşitli bağlamları kucaklayan yeni bir zekâ biçimine ihtiyaç vardır. Yirmi birinci yüzyılın başında geliştirilen kültürel zekâ insanlık için büyük bir meydan okuma ve fırsat olan küreselleşmeyi anlamak ve üstesinden gelmek için ortak bir çabayı temsil eder Ng, Ang ve Rockstuhl, 2022, s. 187). Ng, Ang ve Rockstuhl’a (2002, s. 178) göre bu nedenle kültürel zekâ, kültürün küresel bir ağ oluşturduğu yüzyıl için çok önemli olan bir ‘*meta zekâ*’ biçimidir.

Kültür ve Zekâyı Bir arada Tartışmak

Zekâ tartışması, zekânın bilişsel yahut IQ düzeyinde testlerle ölçülmesinden bağımsızlaşan bir araştırma gündemine yerleşmiştir. Bu yeni gündem zekânın bireysel ve dolayısıyla bilişsel boyutlarını aşan bir zemine yerleşir ki bu zemin zekâ ile kurulan bağlamların da çeşitliliği söz konusu olduğunda

daha da genişlemiştir. Zekâ araştırmasına eklenen bağlamlardan en dikkat çekici olan ise kültürdür. Kültürü zekânın bir bağlamı olarak değerlendirmek sınırları, imkanları ve çelişkileriyle tartışmaya açıktır. Kültürün toplumsal'dan bağımsız ya da durumlara özgü değerlendirilmesi kuşkusuz ele alınan bağlamın sınırlarını ve dolayısıyla sonuçlarını zeminsiz hale getirecektir. İlk elden makro bir bağlama dayanan kültür ile yine ilk elden insanda biçimlenen zekâ bir arada değerlendirildiğinde teorik ve ampirik düzlemde bu zemini kuramlaştırmak daha kapsamlı bir çerçeve oluşturmayı gerektirecektir.

Psikolog John W. Berry zekânın bağlamsal taleplerin bir fonksiyonu olarak değişebileceğini fark eden ve zekâ tartışmalarının eksenini değiştiren önemli düşünürlerden olmuştur. Kültürlerarasılık, kültürlenme alanlarındaki çalışmalarıyla bilinen Berry'e (2022, s. 8) göre kültür kavramı, bir toplumun üyeleri tarafından edinilen ve paylaşılan karakteristik maddi -teknoloji ve fiziksel yapılar gibi-, sosyal -siyasi ve ekonomik kurumlar gibi- ve sembolik -değerler, mitler ve dini inançlar gibi- özellikleri tanımlamak için kullanılır. Zekâ kavramı ise, bu ortak kültürel değerlerin ve hedeflerin yalnızca bir özelliğidir. Berry (2022, s. 11) zekânın, yaşam koşullarına ve deneyimlenmekte olan değişen koşullara başarılı bir şekilde uyum sağlamaya yönelik karmaşık bilişsel ve sosyal bir kapasite olduğunu düşünür. Zekâ, üniter bir bilgi işlem organizması olmaktan ziyade kültürler ve bireyler arasında değişkenlik gösteren bir yapıdır. Berry bu bağlamda zekâyı ekokültürel bir bakış üzerinden kavrar. Ekokültürel bakış açısı, insan popülasyonlarının tüm grup ve bireysel özelliklerinin ancak kendi bağlamları içinde konumlandırıldıklarında anlaşılabilirliğini düşünür. İlk adımda, ekolojik yaklaşım, olayları habitatlarında inceler ve kültürel, davranışsal olgular ile bu ekolojik bağlamlar arasındaki ilişkileri belirlemeye çalışır. İkinci adımda, kültürel yaklaşım, bireysel davranışları geliştirildikleri ve sergilendikleri kültürel bağlamlarda inceler. Bu incelemeler karşılaştırmalı olarak yapıldığında ise üçüncü adım olan kültürler arası yaklaşım adımı gerçekleşir. Tüm bu adımları anlamak için gerekli olan ise etkileşim ve uyum kavramlarıdır. Etkileşim, sistemdeki öğeler arasındaki karşılıklı ilişkileri ima eder; adaptasyon ise, sistem içindeki karşılıklı uyumu artırabilecek -veya artıramayacak- değişikliklerin meydana gelmesi anlamına gelir (Berry, 2022, s. 11). Berry zekâyı anlamak için insanların kendi ekosistemlerinde karşılaştıkları zorlukları ve elde ettikleri imkanları bilmenin gerekli olduğunu belirtir. Ekoloji → kültür → davranış çizgisinde gelişen ekokültürel çerçevedeki bakış tüm insan davranışlarının içinde geliştikleri ve günlük yaşamda ifade edildikleri kültürel bağlamlar tarafından şekillendirildiğine dayanır. Kültür ve insan davranışı arasındaki odak noktasına rağmen bu iki yapı arasında farklı ağırlıklar ve ilişkilerin varlığı tartışmayı şekillendirir. Kültürel bakış açısının son zamanlardaki yükselişi, insan davranışını kendi özel kültürel bağlamı içinde sarmalanmış olarak anlama ihtiyacının önemini vurgulamıştır (Berry ve diğerleri, 2002, ss. 1-4). Berry ve diğerleri (2002, s. 47) insan davranışının kültürel olarak dolaylanmış bir belirleyen olarak niteler ve zekânın işleyişin kökenlerinin toplumsal olduğunu ifade eder. Kültürel grupların, sosyokültürel yapıdan kaynaklanan farklı yetenek kalıpları vardır ve kültürler arası farklılıklar dolayısıyla niteliksel olarak farklı zekâlar söz konusudur. (Berry ve diğerleri, 2002, s. 114). Berry'nin anlayışında zekâ ile ilgili hiçbir şey kültürler arasında zorunlu olarak ortak değildir. Bu açıdan Berry zekânın yalnızca belirli bir kültürel bağlam içinde yerli bir yapı olarak anlaşılabilirliği ve ölçülebilirliği şeklindeki radikal kültürel göreci bakışı benimser.

Berry (1972) zekâ araştırmalarına kök salmış etnosentirik bakış açısı üzerinde durur. Berry kültürler arasında ortak genler arama ve araştırmacıları kültürler arasında daha fazla karşılaştırma yapma sorunlarına götüren şeyin Batı teorik çerçevesinin doğasında bulunan etnosentirizm olduğunu ileri sürer. Berry zekâ araştırmalarında belirli bir kavramı çevreleyen etnik göreceli varsayımlardan radikal bir şekilde sıyrılmaya yönelik bir çağrı yapar. Zekâ araştırmalarında karşılaştırmalı bir bakış açısının yerleşmemesi ve temel davranışsal genellemeler arama nedeniyle kültürel sınırlama ile karşılaşıldığını ifade eder. Berry (1972, s. 78) zekâ araştırmalarındaki bu yönelime kalıtsal etnosentrizm der ve "*kültürel sistemler arasında hiçbir psikolojik evrensel kabul edemeyiz*" diye ekler. Berry zekâ kavramına tekabül eden tek bir evrensel boyut varsa eğer o boyuttaki niceliksel verilerin karşılaştırılabilirliğini ifade eder.

Eğer yoksa yani niteliksel olarak zekâya ilişkin farklı pek çok bilişsel boyut varsa o zaman bilişsel yeterlilik düzeylerinin kültürler arası karşılaştırılmaları için hiçbir temel yoktur. Zekâ eğer doğuştan gelen bilişsel aktör olarak tanımlanırsa tüm insan ırklarında zihnin organizasyonu pratik olarak aynı kabul edilir ve zihinsel etkinliğin her yerde aynı yasaları izlediği ifade edilebilir. Zekâ süreçleri evrensel, ancak tezahürleri değildir (Sternberg ve Grigorenko, 2004, s. 1433). Berry (1972, ss. 79-80) zekânın tezahürlerinin bu yasaların etkisine tabi olan bireysel deneyimin karakterine bağlı olduğunu düşünür. Farklı fiziksel ve kültürel ortamlarda zekâ farklı şekillerde gelişir. Batı uygarlığında zekâ esas olarak ilişkileri kavrama ve sembolik düşünme anlamına gelir ve okulda, işte ya da gündelik hayatta gösterilen tüm yeteneklere bir şekilde nüfuz eder. Berry (1972, s. 81) burada Batı uygarlığının zekâ tanım ve açıklamalarının zekâ tezahürlerinin benzersiz boyutlarına değil zekâ olarak adlandırılan evrensel tek bir boyut sunulmasını eleştirir. Berry'ye (1972, s. 86) göre zekâ kavramı psikolojik bir evrensel değildir ve mümkünlüğü ancak boyutlararası bir karşılaştırma ile anlaşılabilir.

Eğitim psikoloğu ve zekâ araştırmacısı Russell T. Warne (2020) yaptığı zekâ araştırmasında zekâ araştırmalarının toplumsal eşitsizlikle mücadeleyi zayıflattığına dair bir iddiayı test etmiştir. Zekânın Batılı bir kavram olup olmadığına dair bir tartışmaya girişen Warne'a (2020, s. 46) göre belirli bir becerinin zekânın bir parçası olduğuna dair kültürel bir inanç onu öyle yapmaz. Çünkü farklı kültürlerin zeki olarak gördüğü yeteneklerin çeşitliliği etkileyicidir. Örneğin, Çin kültürlerinde zekâ, kişinin bilgisini etik olarak nasıl kullanacağını bilmeyi içeren 'bilgelige' benzer bir fikirdir. Doğu Afrika, Hindistan gibi bazı kültürlerde, bir görev üzerinde çalışmaya devam etme yeteneği değerli bir bilişsel kapasitedir. Zimbabwe'de, 'bilişsel olmayan' (Batı bakış açısına göre) birçok yeterlilik, özellikle sosyal yeterlilik zekânın hayati bileşenleridir. Örnekler Batılı zekâ tanımlarının Batılı olmayan bazı kültürlerin değer verdiği bazı yetenek ve becerileri içermediğini açıkça göstermektedir. Warne'a (2020, ss. 49-51) göre zekânın kültürler arasında var olup olmadığı veya terimin kültürler arasında aynı anlama gelip gelmediği bilinemez ve muhtemelen konu dışıdır. Zekâ terimi kültürel olarak değer yüküdür ve diğer dillere çevrildiğinde genellikle değiştirilmiş bir anlama sahip olacaktır. Zekâ teriminin kültürler arası tanımlarını ve farklı insan gruplarının önemli buldukları beceriler ve zihinsel süreçler hakkında ne düşündüklerini araştırmak için önemli nedenler vardır. Ancak bu kültürel farklılıklar, zekânın doğası hakkında çok az şey söyler. Eğer g faktörü evrensel ise, o zaman kültürel farklılıkların neden g'yi yok etmediği, maskeleyemediği veya değiştirmedeği sorusu ortaya çıkar. Ancak g'nin insanlar arasında evrensel olması, Batılı bir ulusta geliştirilen bir zekâ testinin alınıp herhangi bir kültüre uygulanacağı anlamına gelmez. Bu açıdan Warne (2020, s. 12) zekânın kullanışlı olamayacak kadar kesin olmayan ve beraberinde büyük miktarda kültürel bagaj taşıyan bir kavram olduğunu ileri sürer.

Sternberg'e (2007) göre ise zekâ ve kültüre ilişkin tamamen göreci -Berry ve Warne'da olduğu üzere- bir görüş yetersiz olacaktır ve bu çerçevede imkanları ve sınırlılıkları tartışmak gerekir. Sternberg (2007, s. 547) zekânın kavramsallaştırılması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi, kültürel bağlamları dışında tam olarak ve hatta anlamlı bir şekilde anlaşılamayacağını düşünür. Tarihsel olarak insan zekâsı, kültürel evrimden etkilendiği için değişmiştir ve eylem halindeki zekâ kültürler arasında da büyük farklılıklar gösterir (Sternberg ve Preiss, 2022, s. 425). Bir bireyin zihnini veya davranışını tanımlamak için kullanılacak olan mevcut olan kavramlar dizisi, farklı bir anlamlar ağıyla bağlantılı olma eğilimindedir. Örneğin, Afrika'nın geçimlik tarım toplumlarında sosyal uyum geleneksel olarak iş birliği ve sorumluluğa güçlü bir vurgu yapılarak beslenir (Serpell, 2004, s. 550). Batı kültürleri ve okulları 'teknolojik zekâ' olarak adlandırılabilir şeyi vurgularken Afrika kültürleri 'sosyal zekâya' daha çok önem vermektedir. Zekânın sosyal yönlerine yapılan vurgu Batı ve Doğu toplumlarında farklılaşır. Örneğin Çin'de Konfüçyüsçü bakış açısı iyilikseverlik ve doğru olanı yapma özelliğini vurgular. Pek çok Asya kültüründeki zekâ kavramları, zekânın sosyal yönünü geleneksel Batılı veya IQ temelli anlayıştan daha fazla vurgulamaktadır. Bu açıdan zekâ farklı kültürlerde farklı şekillerde tasavvur edilebilir. Bu tür farklılıklar önemlidir, çünkü kültürler, diğer kültürlerin üyeleri kadar kendi

üyelerini de kendi zekâ kavramlarına göre değerlendirir. Batılı ve Doğulu örtük zekâ teorileri arasındaki farklar, birçok yönden Batılı ve Doğulu düşünme biçimleri arasında belirtilen farklılıkları yansıtır. Batı görüşleri doğrusal, bağlamdan bağımsız ve daha az yerleşik olma eğilimindedir ve Doğu görüşleri ise daha yerleşik, doğrusal olmayan, diyalektik ve bağlama bağımlı olma eğilimindedir. Örneğin Batı'nın zihinsel işleme hızına yaptığı vurgu pek çok kültürde paylaşılmaz. Batı kavrayışı, zamanın önemine dair herhangi bir evrensel fikirden ziyade, zamanın önemine dair Batılı fikirleri yansıtacak şekilde inşa edilir. Diğer kültürler işleme hızından çok derinliği vurgular ve çok hızlı yapılan işlerin kalitesinden bile şüphe duyabilir (Sternberg, 2007, ss. 550-552).

Sternberg ve arkadaşları Kenya'nın bir kasabasında, okul çağındaki çocukların yerli çevrelerine uyum sağlama yetenekleriyle ilgili bir araştırmayı paylaşmıştır. Bu araştırmada bir pratik zekâ testi tasarlanmış ve çocukların köylülerin çeşitli enfeksiyon türleriyle savaşmak için kullanılabileceğine inandıkları doğal bitkisel ilaçlara ilişkin gayri resmi, zımni bilgilerinin ölçmüşlerdir. Kenyalı çocukların ilaçları, nereden geldiklerini, ne için kullanıldıklarını ve nasıl dozlandıklarını belirleme becerilerini ölçmüşlerdir. Sternberg ve arkadaşları bu araştırmanın analizini herhangi bir orta sınıf kentli Batılı'nın bu pratik zekâ düzeyine ulaşamayacağı yönünde sonuçlandırır. Kenya çalışması bu anlamda insan zekâsının genel bir faktörünün tanımlanması insan yeteneklerinin yapısından çok yeteneklerin Batılı okullaşma kalıplarıyla nasıl etkileşime girdiği hakkında bilgi vermektedir. Bu açıdan Sternberg'e göre zekâ, kültürel bağlamı dışında anlaşılabilir. Kültürel zekâ bir kültürün zımni bilgisini öğrenme ve belirli bir kültürel ortamla ilgili geniş bir beceri repertuarını uygulama meselesidir. Bu büyük ölçüde bir zihinsel esneklik meselesidir. Oysa Batılı perspektif, kavramların -zekâ kuramları gibi- veya sonuçların -zekâ kuramlarına dayalı çalışmalar gibi- tek bir kültürde elde edildiğini varsaymıştır. Kültürel zekâ görüşleri, zekâyı dar değil, geniş bir şekilde anlamamıza yardımcı olur. Kültürler arasında farklılık gösteren şey, bu süreçlerin uygulandığı içerik ve 'zekice' kabul edilen içeriğin davranışsal sonuçlarıdır. Dolayısıyla zekâ, kısmen kültürel olarak göreceli ve kısmen kültürel olarak evrenseldir. Sorunları tanımlama ve çözme konusunda iyi gelişmiş yeteneklere sahip biri, herhangi bir kültürde avantajlı olacaktır. Ancak, başarılı bir şekilde uyum sağlamak için hem açık hem de örtülü veya zımni bilgi tabanına sahip olup olmayacağı, sahip olduğu deneyim türlerine bağlı olacaktır (Sternberg, 2008, ss. 314-315).

Serpell'e (2000, s. 493) göre insanın adaptasyonu, doğal çevrenin tarih boyunca biriktirdiği kültür aracılığıyla dönüştürülmesine bağlıdır. Farklı sosyal tarihlerin bir sonucu olarak kültürleri oluşturan belirli pratikler, eserler ve semboller sistemi de önemli ölçüde farklılık gösterir. Bu nedenle bir anlamlar sistemi olarak kültürler arası çeşitlilik zekâ ile çeşitli şekillerde ilişkilidir. Her kültür zekânın kavramsallaştırılma biçimini belirler ve bir anlamlar ağı içinde zeki olarak adlandırılan zihinsel özellikler kümesini tanımlar. Kültürden soyut olarak bahsetmek mantıklıdır. Bu haliyle kültür bütün insan toplumlarının zekâ değerlendirmesini organize eder. Ancak kültürel zekâ kavramsallaştırmasıyla zekâyı kültürlerüstü bir entelektüel bir biçim olarak nitelenmek Batı biliminin nicelleştirme tercihinin dayalı bir kategori hatasına düşmek demektir. Batı bilimine belirli bir netlik kazandıran temel unsurlardan biri de zihnin bedenden düalist bir şekilde ayrılması ve mekanik bir yönelim ya da bağımsız tefekkürün duygusal ve ahlaki angajmana göre önceliklendirilmesidir (Hutchins, 2008, s. 2011; Serpell, 2000, s. 494; Serpell, 2004, ss. 568-569). Kültürel olarak inşa edilmiş bilgi alanlarının, insanların sahip olduğu beyin ve zihin türleri ile ve bu beyin ve zihinlerin farklı kültürel ortamlarda büyüyen gelişme biçimleriyle bir tür ilişki taşıması gerekir (Gardner, 2011, s. xxii). Zihinsel süreçler ve temsiller kültürel bir bağlamda değerlendirilir ve kültürel bağlamı dışında ele alınan zekâ büyük ölçüde mitolojik bir yapıdır (Sternberg ve Grigorenko, 2004, s. 1428).

Hampden-Turner ve Trompenaars (2006) kültürel zekâ gibi bir yeteneğin gerçekten var olup olmadığını ya da kültürel zekânın Batı kavrayışının '*yeni süper güç hegemonyası için başka bir pelerin*' olup olmadığını sorgularlar. Kültürel zekânın en yaygın üç amacını incelerler ve savunucularının

(kendileri dahil) bu eleştirilere cevap verip veremeyeceğini sorarlar. Hampden-Turner ve Trompenaars (2006) kültürel zekâ tanımlamasının ve ölçümünün *inandırıcılığına* dair üç ana itiraza dayalı bir tartışma açarlar. İlk itiraz, kültürlerin değerleri açısından tamamen özerk olduğu bu nedenle de bir kültürü diğerinden daha 'zeki' olarak kabul etmenin ayrımcı bir tutum olacağına dair itirazdır. Hampden-Turner ve Trompenaars en yaygın itirazlardan olan kültürlerin değerleri bakımından tamamen göreceli olduğu itirazına sinerji hipotezi ile yanıt verirler. Değerler görecelidir ancak az ya da çok sinerjiktirler. İkinci itiraz bir yandan kültürel çalışmaların bir postmodernizm biçimi olduğu söylenirken diğer yandan kültürün tek bir merkezi tanımından hareket eden modernist yaklaşıma yöneliktir. Burada tamamlayıcı hipotez işleyebilir çünkü kültürler farklıdır hatta zıt kutuplardır ancak daha eksiksiz bir tanımda birleşebilirler. Üçüncü itiraz ise kültürleri kategorize etme girişimlerinin, bu kültürlerin daha derin ve daha ince anlamlarını kaçırarak yüzeysel özelliklerinden çıkarılan kaba klişeler olduğuna yöneliktir (Hampden-Turner ve Trompenaars, 2006, ss. 56-58). Hampden-Turner ve Trompenaars'a (2006, ss. 60-62) göre kültürler arasındaki farklılıklar rastgele veya keyfi değil, tamamlayıcıdır. Başka bir deyişle, kültürler birbirinin ayna görüntüsüdür. Bazı kültürler ayrıntılara inerken diğerleri dağınık bütünler halinde sentezlenir; bazı kültürler tarafsız ve nesnelken, bazıları duygusal ve estetik; bazı kültürler kilit kişilere statü atfederken, bazıları statüye ulaşılması gerektiğini vurgular. Bu açıdan kültürler birbirini tamamlayan baskın ve örtük değerlere sahiptir. Baskın ve örtük kültürel karakter aynı kültürel form içinde de belirginleşir. Örneğin bu bakış açısı Çinlilerininki gibi bir komüniter kültürün neden güçlü bir girişimci çizgiye sahip olduğunu açıklamaya yardımcı olur. Diğer bir örnekle de Amerika'nın baskın bireyciliğinin altında neden çok fazla kilise katılımı, vatanseverlik tutkusu eğilimi, komünistlere, uzaylılara, köktendincilere ve teröre karşı kolektivist bir karakterin olduğunu açıklamaya yardımcı olur. Dolayısıyla kültürel formlar görecelidir, ancak tamamlayıcı bakış açıları, alta yatan bir kültürel zekâyı aydınlatır. Bu argümanla tutarlı bir kültürel zekâ yaklaşımı kültürü tartışmaya yönelik girişime yanıt verecektir.

Brislin, Worthley ve MacNab (2006, s. 48) da benzer şekilde kültürel zekânın imkanlarını ele alır ve kültürel zekânın, kişinin farklı normlara sahip çok sayıda ve çeşitli kültürel ortamlarda sosyal olarak etkili olmasına izin veren bir tür yüksek düzeyli sosyal zekâ olduğunu ifade eder. Kültürel zekânın tamamlayıcı olarak görülebilecek çeşitli anlamları vardır. Bir yandan, belirli kültürlerdeki insanların bakış açısından zeki kabul edilen davranışları ifade eder. Öte yandan, kültürel zekâ, sosyalleştikleri kültürler dışındaki kültürlerde yoğun bir şekilde etkileşime girdiklerinde, minimum stresle hızla uyum sağlayan insanların özelliklerine ve becerilerine de atıfta bulunabilir. Terimin iki kullanımı birbiriyle bağlantılıdır çünkü başkalarına karşı duyarlı olmak isteyen insanlar zekâyı diğer kültürlerde tanımlandığı ve gösterildiği şekliyle inceleyebilir ve kültürler arası deneyimleri sırasında kendi davranışlarında ayarlamalar yapabilir (Brislin, Worthley ve MacNab, 2006, s. 40). Caputo ve diğerleri (2019) ise kültürler arası ilişkileri müzakere yaklaşımı üzerinden ele aldıkları çalışmalarında kültürel zekânın -belirli bir müzakere tarzı için- kültürel değerler ile bireysel tercihler arasındaki ilişki üzerindeki etkisini incelemiştir. Caputo ve diğerleri (2019, s. 33) küreselleşmiş dünyada kültürlerin karşılaşmasından daha çok entegrasyonuna daha fazla katkıda bulunacak bütünleşik araştırma yaklaşımlarına ihtiyaç olduğunu düşünür. Müzakere yaklaşımı doğrudan kültürel zekâyı ve kültürel değerleri ölçerek günümüz dünyasının karmaşık dinamiklerinin anlaşılmasına katkıda bulunabilecektir. Caputo ve diğerlerine (2019) göre farklı kültürlerin üyeleri arasındaki başarılı etkileşimlerin kültürel zekâ gerektirdiğine dair kanıtlar vardır. Bilişsel ve duygusal zekâ gibi potansiyel zekâ çeşitleri, kişinin çeşitli bilgileri anlamasına yardımcı olsa da bu tür bilgilerin sosyal etkileşimlerde özellikle kültürler arası etkileşimlerde direkt olarak yardımcı olamayabilir. Kişilerarası becerilerin kendi kültüründe yüksek düzeyde olması, farklı kültürel geçmişe sahip diğer insanlara kolayca uyum sağlayabileceği anlamına gelmez. Caputo ve diğerleri (2019, s. 26) özellikle değerler ve inançlar farklı olduğunda kültürel zekânın bu tür zorlukları hafifletebileceğini önerir. Çok kültürlü bir durumda, yüksek kültürel

zekâyâ sahip bir birey kültürel farklılıkları daha iyi anlayabilir ve bunun üzerine davranışı bu farklı değerlere, normlara ve inançlara ‘uyum sağlayacak’ şekilde uyarlayabilir.

Kültürler, statik monolitler değil, çeşitli ve dinamik sosyal sistemlerdir (Bandura, 2002, s. 269). Hem bireyci hem de kolektivist sistemlerde bireyler arasında önemli bir heterojenlik vardır (Bandura, 2002, s. 275). Bu heterojenlik ve kültürlerin hızlı değişimi zekâ tartışmalarını karakterize eden önemli bir unsur olmuştur. Toplumların artan küreselleşmesi, kültürel çoğullaşması ve zamanı, mesafeyi, yeri ve ulusal sınırları aşan bir siber dünyaya dönüşmesi, kültürler arası analizlerin kapsamının genişletilmesini gerektirmiştir (Bandura, 2002, s. 270). Zekânın doğası, zekânın gerçekliği, zekâ farklılıklarının tespiti ve zekâyâ ilişkin tartışmaların teorik ve metodolojik çerçevesi esasen hızla değişen kültürel alanın makro işleyişi içinde farklı şekillerde konumlanmıştır. Bu konum özellikle toplumsal ve kültürel değişimi zekâ üzerinden anlamaya yönelik önemli, dikkate değer bir ihtiyacı karşılamaktadır.

SONUÇ

Kültürel zekâ bir kavram olarak ve insan zihnini anlamadaki son gelişmelerin bir biçimi olarak tartışmaya açılmalıdır. Kültürel zekâ kavramsallaştırmasından doğan teorik çerçevenin heyecan verici olduğu açıktır. Bu heyecan akademik olarak pek çok teorik, ampirik ve metodolojik genişlemeyi de beraberinde getirmiştir. Çağın hızlı toplumsal ve kültürel değişimi, artan kitlesel yer değiştirmeler, yeni teknolojiler, dijitalleşme ile tüm değişim kaynakları zekânın yeniden kavramsallaştırılmasını ve değerlendirilmesini gerektirmektedir. Zekânın analitik bir belirleyici olarak işlevselleştirilmesi çabası zekâ açıklamasında kültürün belirleyici bir faktör olarak ele alınmasında önemli bir itici güç olarak yer almıştır. Bu açıdan eğitim çalışmaları ve yönetim/organizasyon, işletme, kültürel çalışmalar, sosyoloji alanları, araştırmalarına dahil etmiş oldukları zekâ tartışmasını özellikle kültürel bağlamda içeri almaya yönelik artan bir ilgi göstermiştir.

Küreselleşme ile dünyanın küresel bir köye döndüğü betimlemesi ya da analizleri devamlılığını sürdürmektedir. Ancak bu analiz tersten okunduğunda genişleyen çeşitlilik ve artan kültürel fark birey ve toplumlar için kritik güçlükler taşımaktadır. Teknolojik gelişmeler ya da günümüzde dijitalleşmenin bu yakınlaşmanın bir nedeni ve yeni kültürel formların da bu yakınlaşmanın sonucu olduğunu ifade etmek mümkündür. Diğer taraftan derinlikli kültürel farklar bu yakınlaşmanın arka planında işlemeye devam eder. Bu açıdan kültürün genişleyen ve artan çeşitliliğinin örtülü bir kültürel fark ve olası çatışma ile işlediğini ifade etmek mümkündür. Bu farkların işleyiş biçimleri farklı şekillerde tartışılabilir ancak birey bu işleyiş temelinde kültürel bir kavrayış ile dengelemektedir.

Kültürel zekâ kültürel bilginin işlemleştirilmesi hattı içinde formüle edilmiştir. Zekâ her zaman kültürel -ve toplumsal- bir bağlama sahiptir ve farklı kültürlerde farklı şekillerde tasavvur edilebilir. Zekânın bir bilgi işlem mekanizması olarak ölçülebildiğinden öte daha geniş bir anlam yükü taşıdığı kuşkusuzdur. g faktörünün araştırıldığı genetik bağlamdan bağımsızlaştırıldığında zekâ araştırmalarının anlam yükünün daha da derinleştiği ifade edilebilir. Zekâ her pratikte ve bağlamda kültürel içerikte biçimlenir ve işler. Zekâ araştırmalarının bunu göz ardı etmediği göreceli olarak tespit edilebilir. Fakat olası sınırlılıklar hala geçerliliğini koruyor görünmektedir. Çağdaş zekâ araştırmalarında -Sternberg’in (2021) durum vurgusunda olduğu üzere- ve özellikle kültürel zekâ araştırmasında -Ang ve arkadaşlarının kültürün yapısına değil durumlara odaklanılması gerektiğini vurgulaması- olduğu üzere kültürel durumların yapının önüne çıkması bu sınırlılıkların bir parçasıdır. Bu açıdan ölçeklendirme düzeyinde ampirik olarak da evrenselleştirilmiş kültürel zekâ kuramının kültür söz konusu olduğunda yapı ve durumlar arasındaki ayrımı net bir şekilde yapıp yapamayacağı sosyolojik anlamda tartışmaya açık görünmektedir. Örneğin kültürel yapısı kolektivist ve değer odaklı karakterize olmuş bir toplumsal yapıda ‘durumlar’ ile ‘yapı’ birbirinden ne derecede, nasıl veya hangi sınırlar içinde ayrılacaktır? Kültür

ve zekâyı çağın gereklerine uygun bir açıklama biçimi geliştirmek adına kültürel zekâ tartışması içinde teorize etmek bir yandan kültürün önemini, etkisini vurgulamak bir yandan da bireyin benzersizliğini formüle etme çabasının dikkate değer bir sonucudur. Zekânın kültür faktörü söz konusu olduğunda kültürel zekâ kalıp tanımlamasıyla bir tartışma başlatmak ve gerek teorik gerekse ampirik sonuçlara ulaşmak mevcut soru ve sorunları daha da arttırmaktadır. Kültürel zekâ bağlamı testlerin ya da geliştirilen ölçeklerin hem geçerli hem de güvenilir olup olmadığını, kanıtlanabileceğini ya da doğruluklarından belirli analizler elde edilip edilemeyeceğini zaman gösterecektir. Ancak insanda hem genetik hem de toplumsal olarak biçimlenen bir kültürel formun belirli 'ölçeklerle' ölçülebilirliği soru konusu olmaya devam edecektir. Zekâyı evrenselleştirilmiş teknik ölçülebilir bir yapı olarak ele almakla bağlamsal ve bütünsel bakış açısı arasındaki farkı yakalamanın zekâ araştırmalarına özellikle kültürel zekâ perspektifine katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

Bu çalışma, zekânın psişik, bilişsel, genetik faktörlerinin ötesinde nomolojik bir ağ içinde bağlantısal düşünülmesi gerektiğine ve bu gereğin kültürel zekâ söz konusu olduğunda toplumbilimleri yaklaşımı ve özellikle sosyolojik perspektif için analitik bir düşünme aracı ve kategorik bir düşünce anahtarı olabileceğine yönelik bir iddiaya dayanmaktadır. Her ne kadar zekâ ilk bakışla bireyde içkin bir form olarak görünse de bağlamları, kategorileri ve bulunduğu nomolojik ağ açısından tümüyle toplumsaldır. Bu açıdan zekânın toplumsal formlarının özellikle kültürel içeriğinin içinde bulunduğu makro ya da mikro yapı öncelenmeksizin ele alınması mümkün görünmemektedir. Kültürel zekâ gibi kavramsallaştırmaların bilimsel açıklamalara ışık tutacağı aşikardır ancak kültür ve zekâ arasında - özellikle ampirik bir belirlenimcilik ile- evrensel bir genetik aramak kültürel alanı karakterize eden - biricik- özgünlüğü göz ardı etmemeyi gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Ang, S.ve diğerleri (2007). Cultural intelligence: its measurement and effects on cultural judgment and decision making, cultural adaptation and task performance. *Management and Organization Review*, 3, 335-371.
- Ang, S. ve Van Dyne, L. (Ed.). (2008). *Handbook of cultural intelligence: Theory, measurement, and applications*. New York, NY: M. E. Sharpe.
- Ang, S. ve Van Dyne, L. (2008). Conceptualization of cultural intelligence definition, distinctiveness, and nomological network. Ang, S. ve Van Dyne, L. (Ed.). *Handbook of cultural intelligence theory, measurement and applications* içinde (s. 3-15). USA: M. E. Sharpe.
- Ang, S., Van Dyne, Linn ve Tan, Mei Ling. (2011). Cultural Intelligence. Sternberg R. J. ve Kaufman S. B. (Ed.). *The Cambridge handbook of intelligence* içinde (s. 582-602). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Applied Psychology: An International Review*, 51(2), 269-290.
- Berry, J. W. (1972). Radical cultural relativism and the concept of intelligence. Cronbach L. J. ve Drenth P. J. D. (Ed.). *In Mental Test and Cultural Adaptation* içinde (s. 77-88). Netherlands: Mouton.
- Berry, J. W. (2022). Intelligence as ecological and cultural Adaptation. Sternberg, R. J. ve Preiss, D. D. (Ed.). *Intelligence in Context The Cultural and Historical Foundations of Human Intelligence* içinde (s. 7-30). Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Berry, J. W. ve diğerleri (2002). *Cross-cultural psychology: Research and applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brislin, R., Worthley, R. ve MacNab, B. (2006). Cultural intelligence: understanding behaviors that serve people's goals. *Group and Organization Management*, 31(1), 40-55.
- Caputo, A. ve diğerleri (2019). The relationship between cultural values, cultural intelligence and negotiation styles. *Journal of Business Research*, 99, 23-26.
- Crowne, K. A. (2009). The relationships among social intelligence, emotional intelligence and cultural intelligence, *Organization Management Journal*, 6(3), 148-163.
- Davis, K. ve diğerleri (2011). The theory of multiple intelligences. Sternberg R. J. ve Kaufman S. B. (Ed.). *The Cambridge handbook of intelligence* içinde (s. 485-503). Cambridge: Cambridge University Press.
- Earley, P. C., ve Ang, S. (2003). *Cultural intelligence: Individual interactions across cultures*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gardner, H. (1993). *Multiple intelligence: the theory in practice*. New York: Basic Books.
- Gardner, H. ve Moran, S. (2006). The science of multiple intelligences theory: a response to Lynn Waterhouse. *Educational Psychologist*, 41(4), 227-232.
- Gardner, H. (2011). *Frames of mind: the theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.
- Gottfredson, L. S. (1997). Mainstream science on intelligence: An editorial with 52 signatories, history, and bibliography. *Intelligence*, 24(1), 13-23.
- Hampden-Turner, C. ve Trompenaars, F. (2006). Cultural intelligence is such a capacity credible?. *Group & Organization Management*, 31(1), 56-63.

- Hunt, E. (2011). Where are we? where are we going? reflections on the current and future state of research on intelligence. Sternberg R. J. ve Kaufman S. B. (Ed.). *The Cambridge handbook of intelligence* içinde (s. 863-885). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchins, E. (2008). The role of cultural practices in the emergence of modern human intelligence. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 363, 2011-2019.
- Ng, K. Y., ve Earley, P. C. (2006). Culture + intelligence: old constructs, new frontiers. *Group and Organizational Management*, 31(1), 4-19.
- Ng, K. Y., Ang, S. ve Rockstuhl, T. (2022). Cultural intelligence: from intelligence in context and across cultures to intercultural contexts. Sternberg, R. J. ve Preiss, D. D. (Ed.). *Intelligence in Context The Cultural and Historical Foundations of Human Intelligence* içinde (s. 177-200). Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Roberts, D. (2015). Can research on the genetics of intelligence be “socially neutral”? *The Genetics of Intelligence: Ethics and the Conduct of Trustworthy Research, Hastings Center Report*, 45(5), 50-53.
- Serpell, R. (2000). Determinants of intelligence: culture and intelligence. Kazdin, A. E. (Ed.). *Encyclopedia of psychology Vol. 2* içinde (s. 493-496). Oxford University Press.
- Serpell, R. (2004). Intelligence and culture. Sternberg, R. J. (Ed.). *The Handbook of Intelligence* içinde (s. 549-577). Cambridge, UK & New York, USA: Cambridge University Press.
- Spearman, C. (1904). “General intelligence,” objectively determined and measured. *American Journal of Psychology*, 15, 201-293.
- Sternberg, R. J. (2007). Intelligence and culture. Kitayama S. ve Cohen D. (Ed.). *Handbook of cultural psychology* içinde (s. 547-568). New York and London: The Guilford Press.
- Sternberg, R. J. (2008). Successful intelligence as a framework for understanding cultural adaptation. Ang, S. ve Van Dyne, L. (Ed.). *Handbook of cultural intelligence theory, measurement and applications* içinde (s. 306-317). USA: M. E. Sharpe.
- Sternberg, R. J. (2019). A theory of adaptive intelligence and its relation to general intelligence. *Journal of Intelligence*, 7(23), 1-17.
- Sternberg, R. J. (2011). The Theory of successful intelligence. Sternberg R. J. ve Kaufman S. B. (Ed.). *The Cambridge handbook of intelligence* içinde (s. 504-527). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J. (2021). Adaptive intelligence: intelligence is not a personal trait but rather a person \times task \times situation interaction. *Journal of Intelligence*, 9(4), 58.
- Sternberg, R. J., ve Kaufman, J. C. (1998). Human abilities. *Annual Review of Psychology*, 49, 479-502.
- Sternberg, R. J. ve Grigorenko, E. L. (2004). Intelligence and culture: how culture shapes what intelligence means, and the implications for a science of well-being. *The Royal Society*, 359, 1427-1434.

- Sternberg, R. J. ve Preiss, D. D. (2022). Conclusion: intelligence does not inhere within the individual but rather in person x task x situation interactions, Sternberg, R. J. ve Preiss, D. D. (Ed.). *Intelligence in Context The Cultural and Historical Foundations of Human Intelligence* içinde (s. 415-431). Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Suzuki, L., Caso, J. T. ve Yucel, A. (2022). Re-envisioning intelligence in cultural context. Sternberg, R. J. ve Preiss, D. D. (Ed.). *Intelligence in Context The Cultural and Historical Foundations of Human Intelligence* içinde (s. 317-338). Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Thomas, David C. ve diğerleri (2015). Cultural intelligence: a theory-based, short form measure. *Journal of International Business Studies*, 1-20.
- Warne, R. T. (2020). *In the know: debunking 36 myths about human intelligence*. United Kingdom: Cambridge University Press.